

pt.

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI
OILY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI

**O'ZBEK TILINI
XORIJIY TIL SIFATIDA
ORGATISH MASALALARI**

Toshkent-2012

Ushbu risola Toshkent davlat sharqshunoslik institutida faoliyat yurituvchi ITD-1-146 "O'zbek tilini xorijliklarga intensiv o'rgatish tizimini ishlab chiqish" mavzusidagi amaliy ilmiy-tadqiqot loyihasi ishtirokchilari tomonidan yaratilgan.

Mualliflar:

Rixsiyeva Gulchhra	<i>filologiya fanlari nomzodi, TDSHI dotsenti</i>
Abdurahmonova Mehribon	<i>JIDU dotsenti</i>
Normatova Shoira	<i>filologiya fanlari nomzodi, JIDU dotsenti</i>
Qalandarov Mirzajon	<i>TDSHI tadqiqotchisi</i>

Taqrizchilar:

Aripova Aziza	<i>filologiya fanlari nomzodi</i>
Sodiqova Shirin	<i>filologiya fanlari nomzodi</i>

Ushbu qo'llanma Toshkent davlat sharqshunoslik instituti Ilmiy kengashi tomonida nashrga tavsiya etilgan
(№3 bayonnoma, 1.11.2012).

© Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, 2012

OZBEK TILINI XORIJLIKLARGA INTENSIV ORGATISH KONSEPSIYASI

O'zbekistonning xalqaro siyosatdagi mavqeyi va nufuzi ortib borgan sari iqtisodiy va madaniy sohalardagi aloqalari ham kengayib bormoqda. Mazkur jarayonlar, jumladan, san'at, adabiyot, moda singari jabhalar qatori o'zbek tiliga bo'lgan munosabat, e'tiborda ham aks etmoqda. Hozirgi kunda xorijliklarning o'zbek tilini o'rganishga boigan ishtiyoqi va havasi kuchli. O'z faoliyatini O'zbekiston bilan bog'lagan turli soha: tijorat, tadbirkorlik, san'at, talim, fan vakillari davlat tilini mnkammal bilish istagidalar. Ushbu holat, o'z navbatida, xorijliklarga o'zbek tili ta'limi borasida darsliklar taqchilligi muammosini keltirib chiqarmoqda.

Mazkur sohada bu kabi muammo vujudga kelishining o'ziga xos tarixiy-siyosiy sabablari mavjud. Xorijliklarni o'zbek tiliga o'rgatish asosan istiqloq davriga kelib, O'zbekiston xalqaro munosabatlarning teng huquqli subyektiga aylanganidan so'ng boshlandi. Sobiq Sho'rolar Ittifoqi davrida o'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'qitish masalasiga nihoyatda yuzaki qaralgan, o'rta maktablarda nomigagina soatlar ajratilgan, talab ham shunga yarasha bo'Mib, o'rta maktabdan keyin umuman bu mavzuga qaytilmagan.

80-yillarga kelib, bu sohada bir qadar jonlanish sezildi, atoqli tilshunos olimlarimiz Sh. Rahmatullayev, I. Kissen (I.A. Kissen. Sh. U. Rahmatullayev. Узбекский язык для взрослых. Т., O'qituvchi - 1990), E. Azlarov ("O'zbek tilini o'rganmiz"), R. Yo'l-doshev (R. Yuldashev. Изучаем узбекский язык. Т., O'qituvchi - 1996)larning bu boradagi xizmatlarini alohida e'tirof etish lozim. Ular tomonidan yaratilgan qo'llanma, so'zlashgich va lug'atlar o'zbek tilini o'rganishni istovchilar uchun uzoq vaqt, mustaqillik davrining birinchi o'n yilligi davomida ham, asosiy darslik vazifasini o'tab keldi.

Istiqloq davrida o'zbek tilini faqat rus tili orqali emas, boshqa xorijiy tillar orqali o'rgatish masalasi kun tartibiga qo'yildi va mazkur ehtiyojni qondirishga mo'ljallangan qator darsliklar vujudga keldi. Jumladan, A.Rafiyev, T.O'zturk, D. Nuriddinova-

“O‘zbekistonda bayramlar” matni ham madaniyat, an‘nalar haqida xabardor qilish jihatidan diqqatga sazovor. Ushbu main suhbat shaklida berilishi ham mumkin. Ikki kishi O‘zbekistonda qanday bayramlar borligi haqida savol-javob qiladi va bayramlarning mazmun-mohiyatidan ogoh bo‘ladi. Matn ixcham tarzda O‘zbekistonning tarixi, istiqloлга erishuvi (Mustaqillik kuni), xalqaro bayramlari (Yangi yil) hamda qadimiy (Navro‘z) bayramlari, etiqodi (Muborak Hayit bayrami) bilan bog‘liq axborotni yetkazadi.

Yana bir turdagi matnlar qadimiy obidalar, adabiyot, sail at namoyandalari haqida bo‘lishi mumkin.

O‘zbek tilini yuqoriroq darajada o‘rgatish borasidagi darsliklar, asosan, oliy o‘quv yurtlarining rusiyzabon talabalariga mo‘ljallangan. Xo‘sh, xorijliklarga o‘zbek tilini chuqurroq o‘rgatish bosqichida qanday matnlarni tavsiya qilish lozim?

Au‘ana‘iy darsliklarda matn (xorijliklarga mo‘ljallangan ikkinchi bosqich darsliklar bo‘lmaganligi sababli, rusiyzabon talabalarga moijallangan darsliklar misolida fikr yuritimiz) tanlashda, asosan, grammatik mavzu talabiga bo‘ysunilgan, albat-ta, mavzular ma‘lurn tarbiyaviy maqsadni liam ko‘zda tutadi, Ickin ular tizimlashtirilmagan, ba‘zan tizimga solinsa ham, izchillik saqlanmaydi va bu narsa faqat bo‘lim nomi darajasida qolib ketadi. Til o‘qitishning jahon tajribasi ma‘lum tizimga solingan nutqiy mavzular bo‘yicha to‘plangan matnlar asosida grammatik hamda ma‘rifiy-tarbiyaviy ma‘Tumot berishni ko‘zda tutadi.

Masalan, “Madaniyat” degan maxsus nutqiy bo‘lim ichida 5-6ta matn keltirish mumkin. Mazkur bosqichda matnlar bevosita madaniy obidalar, buyuk madaniyat, san‘at va adabiyot namoyandalari hayoti va ijodiga oid yoki tarjimai holidan lavhalar ko‘rinishida bo‘lishi mumkin. Butun mashg‘ulot o‘qish, tinglash, so‘zlash, yozish, tarjima qilish ko‘nikmalarini egallash maqsadiga yo‘naltiriladi va muayyan nutqiy mavzu doirasida amalga oshiriladi. Grammatik mavzu nutqiy mavzuga singdirib yuboriladi, uni o‘zlashtirish jarayonida egallanadi.

Milliy madaniyatni yorituvchi materiallarni tanlash darsdan ko‘zlangan faqat ta‘limiy emas, tarbiyaviy maqsadga crishishda yaxshi samara beradi.

MUNDARIJA

O'zbek tilini xorijliklarga intensiv o'rgatish konsepsiyasi.....	3
o'zbek tilini intensiv o'qitish dasturi.....	15
o'zbek tilini intensiv o'rgatishda tizimli yondashuv.....	32
Xorijliklarga til o'rgatishda matn materialini tanlash.....	35
o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda grammatik qurilmalarni noan'anaviy usulda tushimtirish yo'llari.....	39
Xorijiy talabalarga o'zbek tilidagi fe'l shakllarini o'rgatishning muhim jihatlari.....	42
Til o'rgatishda "shakldan mazmunga" usuli.....	45
O'zbek tilini o'qitishda xorijiy tillarni o'rganish tajribalaridan foydalanish masalasi.....	48
o'zbek tilidan elektron o'quv-uslubiy majmua - darslik yaratish masalasi.....	53
Xorijliklarga o'zbek tili ta'limi orqali millat ma'naviyati va zehniyatiga xos xususiyatlarni o'rgatish usullari.....	60